РОМАН ГАЛИНИ ПАГУТЯК «КОРОЛІВСТВО» ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНА МОДИФІКАЦІЯ ФЕНТЕЗІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Лідія Бондаренко

(Україна)

У статті проаналізовано досвід опрацювання роману Галини Пагутяк "Королівство" на заняттях із "Сучасного українського фентезі" у Херсонському державному університеті. Пропонуються види та форми роботи, а також система запитань і завдань, що дозволяють розглянути цей твір української авторки як культурологічну модифікацію фентезі.

Ключові слова: Галина Пагутяк, "Королівство", фентезі, методика вивчення.

THE NOVEL "KINGDOM" BY HALYNA PAHUTIAK IS A CULTUROLOGICAL MODIFICATION OF FANTASY: METHODICAL ASPECT

Lidija Bondarenko

In the article the experience of developing the novel "Kingdom" written by Halyna Pahutiak is analysed during the lessons of "Modern ukrainian fantasy" in Kherson State University. Such types and forms of work, also system of questions and tasks are proposed which allow to consider this work by Ukrainian authoress as cultural modification of fantasy.

Key words: Halyna Pahutiak, "Kingdom", fantasy, study technique.

Як відомо, фентезі в Україні поширилося в середині 90-х років XX ст. Незважаючи на таку нетривалу історію, воно вже позначене яскравими оригінальними рисами. Вітчизняні автори фентезійних творів подають власний варіант інтерпретації реальності, опираючись на фольклорно-міфологічні традиції нашого народу (В. Арєнєв, Т. Завітайло, В. Климчук, Дара Корній та ін.). За спостереженням С. Хороб, "у більшості творів європейських письменників, написаних у цьому жанрі, змальовано середньовічний світ" (Хороб 2017, 110). Не нехтуючи цією традицією, українські автори створили цілу низку фентезі, в яких дія переважно відбувається в наш час ("Останній шаман" Н. Тисовської, "Гонихмарник" Дари Корній), або у майбутньому ("Дика енергія. Лана" М. та С. Дяченків). Загалом же творам вітчизняного фентезі притаманні ті ж риси, що і відомим світовим зразкам цього жанрового різновиду фантастики: "використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, рицарського епосу, поєднані з реалістичною нарацією (А. Блеквуд, М. Пік, Д. Лавкрафт, Дж. Р. Р. Толкін), змальовуються віртуальні світи із середньовічними

реаліями, нетехнічною психологією. Такі твори не підлягають логічному тлумаченню як належні до наукової фантастики, тому при їх аналізі не використовують жодних мотивувань. Натомість визначальними для них є фатум, бінарна етична опозиція «добро – зло», винагорода за зусилля подолання перешкод, диво, «трансцендентне бачення» як вияв свободи" (ЛЕ-2 2007, 529).

Методика вивчення українського фентезі створена сьогодні переважно завдяки зусиллям дослідниці Н. Логвіненко, яка у своєму посібнику запропонувала інформаційно-методичний матеріал для розгляду цього жанрового різновиду фантастики у 8-9 класах на засадах компетентнісного підходу. Авторка обґрунтувала теоретико-методичні засади аналізу таких творів на факультативних заняттях, розглянула джерела сучасного українського фентезі, а також подала ґрунтовні розробки практичних занять за творами Т. Завітайла "Зброя вогню", "Діти Праліса", "В тіні янгола смерті", В. Арєнєва "Бісова душа, або Заклятий скарб" та В. Климчука "Рутенія. Повернення відьми" (Логвіненко 2014). У своїх статтях вона висловила слушні міркування щодо актуальності вивчення текстів фентезі, зокрема і "Королівства" Г. Пагутяк, в умовах реформування шкільної літературної освіти. Поділяючи думку дослідниці про те, що опрацювання таких творів сприятиме поглибленню в учнів знань про вітчизняну культуру, розв'язанню морально-етичних проблем, які хвилюють юних читачів, становленню ерудованої та інтелектуальної особистості, здатної змінювати світ на краще, висловлюємо застереження щодо визначення "Королівства" як яскравого зразка героїчного фентезі (Логвіненко 2013, 256). Вважаємо переконливішими аргументи тих дослідників, які розглядають твір Г. Пагутяк як культурологічну модифікацію цього жанрового різновиду фантастики. Саме під таким кутом зору аналізуємо цей текст на заняттях із "Сучасного українського фентезі".

Дисципліна під такою назвою пропонується для вільного вибору студентам у Херсонському державному університеті. Про її специфіку вже йшлося в нашій публікації, присвяченій опрацюванню у закладах освіти твору Дари Корній "Гонихмарник" (Бондаренко 2019, 192). Зараз же ще раз наголосимо, що ці заняття відвідують студенти різних курсів та спеціальностей, наприклад, майбутні психологи і соціальні працівники, перекладачі і вчителі іноземних мов, журналісти й українські словесники. З одного боку це дещо ускладнює завдання викладача, оскільки треба врахувати пізнавальні особливості усієї аудиторії, а з іншого, як засвідчила практика, – відкриває широкі можливості для методичного пошуку. Згідно з робочою програмою, на розгляд цього твору відводиться два заняття: лекційне та практичне. Серед завдань вивчення дисципліни немає опрацювання життєвого шляху авторів, однак пам'ятаючи глибоку настанову Є. Пасічника про те, що біографія "майстра слова є найкращим коментарем до його творів" (Пасічник 2000, 186), пропонуємо студентам на початку лекції переглянути фрагменти інтерв'ю журналіста І. Гулика з

Г. Пагутяк для програми “Профілі” телерадіокомпанії “Львів” (цей запис є у вільному доступі в мережі) та дати відповіді на такі запитання: Яке справжнє прізвище письменниці? Звідки вона родом? Які теми порушує у своїх творах? Що зі сказаного авторкою Вам особливо запам’яталося, можливо, вразило? Якими словами Ви можете її охарактеризувати? З’ясувалося, що студенти мало обізнані з творчістю Г. Пагутяк. Дехто з них, на жаль, взагалі вперше почув про таку авторку. До інтерв’ю письменниці вони поставилися неоднозначно, але жодного з них воно не залишило байдужим. Усі без винятку зауважили її демократичний імідж, окремі студенти-філологи навіть порівняли стиль зовнішності Г. Пагутяк та Е. Андієвської. Вони також звернули увагу на парадокс між бажанням авторки “залізти в якусь нору і заснути, і прокинутися хоча б через рік, і подивитися, що далі буде, що воно сталося за той рік” та її розповіддю про участь у блокуванні військової частини під час революційних подій Майдану 2014 р. Підсумовуючи свої спостереження, студенти відзначили щирість письменниці, її схильність до філософського осмислення навколишнього світу, ґлибоке знання національної історії та яскраво виражену патріотичну позицію. Далі подаємо огляд літературознавчих праць, присвячених творчості Г. Пагутяк, зокрема звертаємо увагу і на роботи херсонських науковців: Я. Голобородька, Н. Чухонцевої, Г. Бокшань. Серед них особливо виділяємо дисертаційне дослідження та численні публікації Г. Бокшань. У першому розділі своєї дисертації вона ґрунтовно проаналізувала жанрово-тематичний діапазон і стильові домінанти художньої прози авторки та дійшла висновку, що найорганічніше талант Г. Пагутяк розкрився у жанрових формах, що характерні для літератури неоміфологічного напряму, а в багатьох її творах помітна наявність кількох жанрових ознак. Схильністю авторки до неомодерністських художніх експериментів Г. Бокшань пояснює створення нею оригінальних жанрових модифікацій (повісті-містерії, різноманітних форм фентезі, романів з міфологічно-казковими компонентами). Центральними ж у творчості авторки вона вважає онтологічно-антропологічну та культурно-історичну тематики, що репрезентовані мотивами протистояння цивілізації та природи, самотності і відчуженості, духовної безпритульності, мистецтва загалом та книги зокрема (Бокшань 2017, 48-49). Наприклад, у творі ”Королівство” книга розглядається авторкою як незнищенне джерело духовності (Бокшань 2017, 46), що потребує особливої турботи: “Справжні книжки не горять у вогні й не тонуть у воді, і якщо вітер повідриває сторінки, ми зберемо їх докупи, обійшовши задля цього увесь світ” (Пагутяк 2016, 374). Дослідниця А. Артюх навіть виділяє в доробку Г. Пагутяк твори “бібліотечної” тематики, яскравою ознакою яких є “наявність у системі дійових осіб образу писаря або хранителя Бібліотеки” (Артюх 2006, 50).

Готуючись до практичного заняття студенти мають змогу опрацювати запропонований викладачем список літературознавчих праць, присвячених творчості Г. Пагутяк загалом та роману “Королівство” зокрема.

Обов'язковою вимогою є прочитання тексту твору. Заздалегідь попереджаємо про те, що, на відміну від інших виучуваних на заняттях зразків фентезі, цей роман авторки доступний лише у паперовому форматі. Це дещо складно для певної частини студентів, які звикли працювати з електронними варіантами текстів. На початку заняття традиційно перевіряємо наскільки уважно вони прочитали твір. З цією метою на парах із дисципліни вільного вибору практикуємо літературні вікторини, кросворди, тести та ін. Під час опрацювання "Королівства" Г. Пагутяк звертаємося до популярного зараз квесту. Ця форма роботи має чимало варіантів: від реального переміщення в просторі з метою пошуку певних відповідей до вебквесту. Пропонуємо студентам здійснити подорож сторінками роману разом з його героями. Для цього подаємо їм такі запитання: Хто з персонажів та за яких обставин уперше прочитав загадковий напис "Хто я? Де я?"? Кому належать ці слова і за яких обставин вони були вимовлені? Розкажіть історію цього героя. Що Ви можете розповісти про його товариша? З якими помічниками друзі несподівано зустрічаються? Які пригоди та відкриття на них чекають? Як вони завершуються?

Відповідно до правил квесту, кожне наступне запитання сформульоване таким чином, що відповісти на нього можна лише впоравшись із попереднім. Важливо також залучити до цієї подорожі сторінками твору усіх студентів. Окрім перевірки знання тексту завдання також має на меті відтворити сюжетно-подієвий ланцюжок подій, що, переконалися на практиці, є дуже важливим під час аналізу творів фентезі, оскільки за законами жанру вони мають велику кількість дійових осіб, чимало сюжетних ліній та насичені численними деталями, на які студенти самостійно не завжди звертають увагу.

Після проходження квесту ставимо проблемне питання: "Як Ви розумієте магічну формулу, що вимовив принц Серпень, «Королівство – це я»?". Відповідь на нього шукаємо, розглядаючи твір. Для цього використовуємо комбінований шлях аналізу. Практикуємо роботу в малих групах, що разом із роботою в парах виявилася ефективною на заняттях із цієї дисципліни вільного вибору. Групи формуємо таким чином, щоб у кожній були студенти-філологи та студенти інших спеціальностей. Цей підхід дозволяє підбирати завдання однакового рівня складності.

Пропонуємо для роботи таку систему запитань і завдань:

- У яких "паралельних світах" розгортаються події твору? Якими змальовує їх авторка? Проілюструйте свої міркування прикладами з тексту. Прокоментуйте тезу Я. Голобородька, що в "Королівстві" Г. Пагутяк створила "достеменну Іррaціо-Model, як завше стикаючи, сполучаючи, перехрещуючи різні світи та їхні долі, що становить її улюблений прийом. Більше того, у "Королівстві" Галина Пагутяк безпосередньо маркує думку про те, що змальовані світи є паралельними, фізично не контактуючими, і зображує паралельне життя в цих паралельних світах … Галина

Пагутяк навіть ускладнює ірраційну структуру і застосовує принцип символіко-смислового паралелізму”. Яку роль у романі відіграє мотив квесту?

- Чи погоджуєтеся Ви з думкою дослідників, що персонажі твору поділяються на культурних “книжників” і бездуховних “нечитальників”? До якої із цих груп можна віднести Люцину? Якою авторка змальовує дівчинку на початку твору? Хто займався її вихованням? Хто її найближчі друзі? Яку роль у становленні дівчинки відіграли книги? Змалюйте квартиру Люцини. Прокоментуйте цитату з тексту: “Той, хто виріс у такому будинку, не боятиметься привидів і не проганятиме, бо це також і їхній дім”. Що допомогло їй витримати усі випробування? Що шукає ця героїня? Чим насправді є її подорож? Якою постає дівчинка у фіналі твору? Які проблеми порушує авторка за допомогою цього образу?
- Де працює мама Люцини? Чому вона часто буває у відрядженнях? Що авторка говорить про стан культури у Серединному світі? Порівняйте образ Олімпії – працівниці книжкового видавництва – та королеви Олімпії. Проаналізуйте думку дослідниці А. Гусарової, що “Фактична різниця між казковим підходом до зображення героя й підходом фентезі на цьому етапі є те, що минуле героя казку не цікавить, тоді як для поетики фентезі з метою ціннісного розмежування «свого» й «чужого» світу необхідне хоча б пунктирне накреслення життєвих обставин”. Чи погоджуєтеся Ви з нею? Свою відповідь обґрунтуйте, посилаючись на текст твору.
- Яким у творі постає син королеви принц Серпень? Яку роль у розкритті його характеру відіграє розділ 14-й першої частини, у якому йде розповідь про участь персонажа у турнірі? В одному зі своїх інтерв’ю письменниця зауважила: “Для мене найважливіший образ-символ, який проходить через усе моє життя, – це лицар-заступник”. Чи можна вважати його інваріантами у творі образи принца Серпня, Марка, діда Люстія? Свою відповідь обґрунтуйте.
- Хто у романі очолює злі сили? З якою метою він організував фіктивне “Товариство книголюбів”? Хто є його членами? Чим вони займаються на своїх зібраннях? Цитатами з тексту підтвердіть або спростуйте тезу Г. Бокшань, що “осучаснення традиційної демонології зі створенням комічного ефекту – основний прийом модифікації демонологічних образів” у творі. Чим Ви можете пояснити таке “пом’якшення готики”? Свою відповідь порівняйте з думкою дослідниці. Які проблеми порушує авторка у творі за допомогою цих образів?

Подана докладна система запитань і завдань допомагає студентам зорієнтуватися у матеріалі, а також структурувати свій підсумковий виступ.

Для малих груп, що раніше за інших виконають поставлені завдання, пропонуємо такі додаткові питання:

- Яку роль у подорожі Люцини відіграють коти Фронціус, Колобок і Сиволап? Порівняйте їхні риси з рисами, якими ці пухнасті істоти наділені у міфології, фольклорі, літературі. Які висновки Ви можете зробити?
- Дослідники вважають, що поширеним прийомом у фентезі є залучення персонажів-"екскурсоводів", які певний час супроводжують головного героя та знайомлять його з новим світом, у який той потрапив. Чи є такий персонаж чи персонажі у "Королівстві"? Якими їх змальовує авторка?
- Виразниками якої авторської концепції є ельфи-перелітки та їхній король? Доведіть свою думку, посилаючись на текст.

Заслуховуємо виступи доповідачів лише після завершення роботи усіх малих груп, таким чином усі присутні мають змогу ознайомитися з результатами роботи своїх колег та взяти участь в обговоренні. У своїх висновках студенти слушно виділяють порушені у тексті проблеми занепаду культури, кризи читання і книгодрукування, екологічну проблему та погоджуються з думкою дослідниці В. Кизилової, що "Королівство" – це твір "про сімейні цінності, дружбу, кохання, життєвий вибір; це філософський роман про світобудову, закономірності буття" (Кизилова 2015, 10). Відповідаючи на проблемне питання, сформульоване на початку заняття, вони спираються на думку Г. Бокшань, що магічна формула "Королівство – це я", яку промовив принц Серпень, "алюзійно пов'язується з біблійним «Царство Боже всередині вас». Такий інтертекстуальний зв'зок сугестує ідею про спроможність кожного досягти гармонії і облаштувати внутрішній рай, що є передумовою наближення до космічного ладу" (Бокшань 2017, 141). Продовжуючи міркування дослідниці, наголошують, що, на думку авторки, саме книги допомагають віднайти внутрішню рівновагу: "Лад у бібліотеці навіює думки про гармонію, яка панує у Всесвіті (*Напис над дверима кабінету Теренція, Королівського архіваріуса*)", а вислів "Які люди, такі їхні книги" (Пагутяк 2016, 376) можна сформулювати інакше: "Немає книги – немає людини". Невипадково у світі Королівства книги є найбільшим скарбом, а напис "Тут є все, крім твого власного розуму" був на кожному комп'ютері. Таким чином, підсумовують студенти, твір має ще й педагогічне спрямування, оскільки порушує вкрай актуальні зараз проблеми дитячого читання, комп'ютерної залежності і вказує молодому поколінню шлях до досягнення справжньої життєвої гармонії.

Отже, запропоновані види та форми роботи, система запитань і завдань дозоляють розглянути твір Г. Пагутяк "Королівство" як культурологічну модифікацію фентезі, залучити студентів до розмови про сенс життя,

одвічні людські цінності, гострі проблеми сьогодення та шляхи їх розв'язання.

Артюх, А. (2006). *Ідея "всесвітньої бібліотеки" в інтерпретації Галини Пагутяк.* Наукові праці. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Філологія. Літературознавство. 46. С. 48–52.

Бокшань, Г. (2017). *Неоміфологізм у художній прозі Галини Пагутяк*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київський університет імені Бориса Грінченка.

Бондаренко, Л. (2019). *Вивчення твору Дари Корній "Гонихмарник" у закладі вищої освіти*. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації". Збірник наукових праць. 47. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. С. 192–193.

Кизилова, В. (2015). *Персонажі фентезі для дітей і юнацтва: типологія, функції (на прикладі роману Галини Пагутяк "Королівство").* Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. 17(1). С. 10–13.

Літературознавча енциклопедія. (2007). Автор-укладач Ю. Ковалів. Академія. Київ.

Логвіненко, Н. (2013). *Вивчення творів сучасного українського фентезі на факультативних заняттях.* Електронний ресурс: http://urccyl.com.ua/fileadmin/user_upload/Visnyk/Visnyk_2013/Visnyk_2013_39.pdf [Дата останнього доступу 20.08.2019].

Логвіненко, Н. (2014). *Вивчення сучасного українського фентезі у 8-9 класах на засадах компетентнісного підходу*. Київ.

Пагутяк, Г. (2016). *Королівство*. Теза. Вінниця.

Пасічник, Є. (2000). *Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах.* Ленвіт. Київ.

Хороб, С. (2017). *Жанрові особливості української фантастики кінця XX–початку XXI століття.* Дисертація кандидата філологічних наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Бондаренко Л.Г. Роман Галини Пагутяк «Королівство» як культурологічна модифікація фентезі: методичний аспект Діалог мов – діалог культур. Україна і світ: матеріали X міжнародної наукової інтернет-конференції з україністики. Мюнхен, 24-27 жовтня 2019. Дортмунд, 2020. С.492-499.